

УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНИМ ВИКОРИСТАННЯМ ПОТЕНЦІАЛУ ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ В АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язки із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах ринкової економіки, що характеризуються нестабільністю макро- і мікро- економічних факторів, одним з першочергових завдань керівництва у сфері агробізнесу стає формування та оцінка поточних і перспективних можливостей аграрного виробництва. Йдеться про визначення його потенціалу, збалансування можливостей аграрних підприємств з потенціалом зовнішнього середовища для досягнення визначених цілей та з метою виживання в умовах конкуренції. На сучасному етапі конкурентоспроможність аграрних підприємств забезпечується, переважно, нарощуванням наявних ресурсів, впровадженням нових технологій, інноваційних трансформацій, маркетингових стратегій поведінки на ринку. Ринкове середовище висуває жорсткі вимоги щодо підвищення ефективності використання наявних ресурсів та напрямів розбудови і зміцнення виробничо-ресурсного потенціалу, зниження затрат на виробництво та підвищення якості продовольчої продукції.

Для ефективного функціонування агросфери і, зокрема, забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств необхідно якісно розвивати матеріально-технічні, структурно-функціональні, соціально-трудові та інші елементи економічного потенціалу. Тобто, потенціал підприємства має перебувати у динамічній рівновазі з зовнішнім середовищем, яке постійно змінюється. Реалізація цього завдання вимагає відповідних змін потенціалу. На певному етапі свого розвитку аграрне підприємство потребує заміни застарілих основних фондів і переходу до використання нових технологій; зміни виробничих потужностей, якісних характеристик персоналу; модернізації інформаційної системи та інших чинників ефективної адаптації підприємства до вимог зовнішнього оточення. Йому необхідно набути такого рівня розвитку, яке дасть можливість досягти максимальної економічної ефективності у сформованих умовах зовнішнього середовища. Тому оцінка чинників, що впливають на ефективність використання ресурсного потенціалу агросфери, виробничої частини суб'єктів господарювання, є актуальною в теорії та практиці аграрної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирався автор. Нині проблема ефективного використання виробничо-ресурсного потенціалу широко висвітлюється в економічній літературі. Ресурси завжди були в полі зору науковців, спеціалістів і практиків та знайшли належне відображення в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, серед них Андрійчук В.Г., Більський В.Г., Бугуцький О.А., Гайдуцький П.І., Даниленко А.С., Крисальний О.В., Лукінов І.І., Мармуль Л.О., Месель-Веселяк В.Я., Михасюк І.Р., Нелеп В.Н., Олійник В.М., Онищенко О.М., Пасхавер Б.Й., Підлісецький Г.М., Прейгер Д.К., Саблук П.Т., Стельмашук А.М. та інші.

Формулювання цілей статті. Основним завданням статті є виявлення чинників внутрішнього та зовнішнього середовища використання виробничо-ресурсного потенціалу агросфери, визначення та оцінка їх впливу і обґрунтування на цій основі системного управління та етапів прийняття управлінських рішень для підвищення його ефективності та раціоналізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтування отриманих наукових результатів. Виробничо-ресурсний потенціал аграрного підприємства як суб'єкта господарювання агросфери розуміється як сукупність взаємопов'язаних ресурсів, які використовуються для виробництва сільськогосподарської та/або продовольчої

продукції, а також спроможність працівників використовувати їх з метою отримання максимального прибутку. Він є багатокомпонентним, складноструктурованим та складноорганізованим. Як правило, величина цього потенціалу визначається обсягом окремих видів ресурсів (земельних, матеріальних, трудових, нематеріальних та фінансових), які перебувають у розпорядженні підприємства [1, с. 65]. На наш погляд, виробничо-ресурсний потенціал агроформування – це можливості підприємства щодо використання наявних ресурсів, які не лише використовуються, але є у зовнішньому середовищі, а також тих, які можуть з'явитись у майбутньому для максимального задоволення потреб споживачів та отримання прибутку.

Виробничо-ресурсний потенціал необхідно розглядати як економічну основу, реальну конкурентну перевагу розвитку сільськогосподарських підприємств. Він характеризується системою показників, які відображають не тільки наявні ресурси, а й їх резерви, що можуть бути використані за певних умов діяльності. Ефективність управління виробничо-ресурсним потенціалом аграрних підприємств досягається за умов раціонального його використання для отримання повного кінцевого результату у вигляді виробництва продукції високої якості.

Управління виробничо-ресурсним потенціалом відносять до складних завдань з огляду на різну природу відтворення його компонентів. При цьому зрозуміти сутність складних явищ і одержати про них достовірні відомості можна тільки завдяки багаторазовому спостереженню за станом та динамікою, ринковою поведінкою досліджуваного об'єкта. Важливо не просто одержати достовірні матеріали про управлінський процес, а й оцінити якісну його сторону та виробити напрями й заходи з удосконалення досліджуваного процесу. Тому важливою передумовою забезпечення ефективного та конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств є підвищення ефективності управління їх виробничо-ресурсним потенціалом [2, с. 54].

Підвищення ефективності управління виробничо-ресурсним потенціалом, забезпечення його раціонального використання значною мірою пов'язано з проведенням якісних змін у складі ресурсів та з підвищенням ефективності в їх використанні. Завдання підвищення ефективності управління виробничо-ресурсним потенціалом підприємств полягає, насамперед, у вдосконаленні використання на інноваційній основі, у підвищенні його комплексності, яка проявляється у тісному взаємозв'язку його складників. Ресурсам підприємства повинен бути притаманний відповідний спектр функціональних характеристик, на основі яких має забезпечуватись компенсація їх дефіцитних властивостей.

Процес розвитку виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств вимагає постійного моніторингу, збору та аналізу інформації про вплив чинників зовнішнього середовища, які можна поділити на чотири групи: економічні, соціальні, політико-правові, науково-технічні. Слід відмітити, що чинники зовнішнього середовища здійснюють, переважно, негативний обмежувальний вплив на розвиток потенціалу. Тому підприємство агросфери має формувати такий господарський механізм, який дозволив би швидко адаптуватися до цих змін.

Необхідно виділити наступні чинники, які найбільш суттєво впливають на формування виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств: організаційно-економічні; матеріально-технічні; чинники соціального розвитку; вимоги екологізації; кооперація, спеціалізація, диверсифікація виробництва. Слід зазначити, що виробничо-ресурсний потенціал передбачає сукупність запасів і пов'язаний, насамперед, із характеристикою джерел ресурсів. Джерелами виробничо-ресурсного потенціалу є ресурси в розпорядженні підприємства – трудові, інформаційні, фінансові, матеріальні, природні.

Основа виробничо-ресурсного потенціалу становлять його складники як фактори виробництва. Засоби та предмети праці утворюють матеріальні ресурси, які приводяться в рух трудовими ресурсами. Тому до складу виробничо-ресурсного потенціалу аграрних

підприємств включаємо трудові, матеріально-технічні, інформаційні, фінансові та природні ресурси. Саме елементи виробничо-ресурсного потенціалу створюють можливості досягнення цілей розвитку суб'єктів господарювання, які відкриваються при застосуванні засобів, предметів праці та робочої сили.

Виробничо-ресурсний потенціал підприємств загалом та аграрних зокрема характеризується сукупністю якостей системи взаємопов'язаних ресурсів та їх мобілізацією в умовах розвитку, досягнення конкурентних переваг з урахуванням впливу зовнішнього середовища [3, с. 147]. Він бере участь у створенні сільськогосподарської продукції, яка є основним результатом виробничої діяльності, а її реалізація забезпечує прибуток як кінцеву мету підприємства. Продукція, отже, є результатом втілення ресурсів у виробничо-ресурсний потенціал, обумовлює його, оскільки вона забезпечує відтворення аграрного виробництва. Оновлення продукції та технології її отримання залежить від інноваційних перетворень на підприємстві. Впровадження нової продукції означає приріст обсягів виробництва, економію від зниження собівартості, зростання чистого прибутку. Чим вище науковий і технологічний рівень виробничо-ресурсного потенціалу і ступінь його використання, тим потужнішою є матеріально-технічна база аграрного підприємства, більше можливостей для впровадження інновацій, вдосконалення та збільшення масштабів діяльності.

Еколого-економічна ефективність використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрних формувань залежить від багатьох чинників, особливо від рівня їхньої ресурсозабезпеченості. Розвиток сільського господарства на основі концепції виробничих ресурсів зумовлює збільшення виробництва продукції і підвищення його ефективності. При підвищенні ресурсозабезпеченості сільськогосподарських суб'єктів господарювання порівняно високими темпами зростають обсяги виробництва валової продукції. В свою чергу, реформаційні перетворення в сільському господарстві країни не дали очікуваної соціально-економічної віддачі.

Аграрні підприємства, особливо малі і середні, знаходяться у важкому (нестабільному) фінансово-економічному становищі. На рівні природної частини, трудових ресурсів руйнується виробничо-ресурсний потенціал галузі. Реформи мали суперечливий характер, але спричинили певні позитивні зміни в організації сільськогосподарського виробництва у напрямі його багатокладності, урізноманітнення форм, розвитку підприємницької ініціативи. Було змінено майновий статус, статус власності та володіння й використання усіх складових виробничо-ресурсного потенціалу, проте очікуваних результатів ресурсовіддачі та ресурсозбереження це не забезпечило [4, с. 8].

Нові агроформування різних організаційно-правових форм, серед яких домінують приватні підприємства, були утворені на базі колективних агроформувань та в результаті оренди. Орендарі часто не усвідомлюють своєї відповідальності за результати господарювання, економлять на якісних меліоративних заходах, ресурсощадних агротехнологіях. Тому необхідний постійний моніторинг та контроль за досягненням результативного функціонування агроформувань, який залежить від раціональності формування, відтворення та ефективності використання виробничо-ресурсного потенціалу.

Для всебічної оцінки та моніторингу ефективності виробництва в цілому, насамперед, ефективності використання виробничо-ресурсного потенціалу, необхідно проаналізувати сучасний стан, структуру та забезпеченість аграрних підприємств всіма видами ресурсів. Такий аналіз дозволяє побачити структуру процесів ресурсокористування, аграрного виробництва та відтворення загалом, розчленувати їх як економічне явище на окремі складові частини і отримати за рахунок абстрагування найбільш детальне уявлення про динаміку, проблеми, тенденції складників ресурсокористування. У дослідженнях та аналізі економічної, екологічної, соціальної ефективності ресурсокористування та виробництва необхідно керуватись відповідними

критеріями, методиками оцінки, економічними показниками.

У відповідності з цим, важливим елементом дослідження ефективності використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств є вибір головної ознаки (критерію) оцінки ефективності, яка розкриває її сутність. Зміст критерію ефективності використання виробничо-ресурсного потенціалу впливає з необхідності максимізації отримуваних результатів та/або мінімізації виробничих затрат, економії виробничих ресурсів, виходячи із ринкових позицій, наявних конкурентних переваг, стратегії розвитку аграрних підприємств [5, с. 25]. В сучасній економічній літературі не існує одностайної думки про методика розрахунку сукупної, комплексної оцінки ефективності використання виробничо-ресурсного потенціалу. Її сучасна методологія передбачає розрахунок показників продуктивності праці, фондівіддачі та фондомісткості продукції.

Ці показники є критеріями оцінки кожного виду ресурсу і виступають індикаторами ефективності сільськогосподарського виробництва. Тому в залежності від показника, який прийнятий за результативний, вся сукупність тенденцій зміни ефективності різних факторів виробництва впливає на варіювання співвідношення результату виробництва до одного із видів ресурсів. Отже, ефективність виробництва оцінюється з точки зору використання кожного виду ресурсу. Тому необхідно розраховувати, за думкою економістів, інтегральний показник ефективності як співвідношення обсягу виробництва до сукупної витрати кожного виду ресурсів.

Основним узагальнюючим показником, за рахунок якого оцінюють ефективність використання виробничо-ресурсного потенціалу, вважаються обсяги виробництва аграрної продукції та надання послуг. Він є основою для розрахунку інших показників результативності діяльності аграрних підприємств. Зокрема, це ресурсовіддача, яка вказує на отриманий обсяг виробництва у розрахунку на 1 грн. вкладених ресурсів та капіталовіддача (капіталомісткість), що показує вартість виробленої продукції у розрахунку на 1 грн вкладеного основного та оборотного капіталу.

В умовах постійних економічних змін, продовження реформ сільських територій аграрним підприємствам слід звертати значну увагу на розширення та поглиблення функцій та завдань в галузі управління виробничо-ресурсним потенціалом. Ефективне управління виробничо-ресурсним потенціалом повинно являти собою гнучку систему, що буде змінюватись, пристосовуватись до нових ринкових умов, при цьому виробляти якісну продукцію та забезпечувати загальний стійкий розвиток сільськогосподарських підприємств.

Першочерговим етапом у побудові ефективного управління виробничо-ресурсним потенціалом є встановлення місії суб'єктів господарювання. Ставиться глобальна мета діяльності підприємств, яка відображає його призначення, роль у суспільстві та забезпечення власних виробничо-економічних, екологічних та соціальних інтересів. Після встановлення місії необхідно встановити конкретні цілі діяльності. При цьому ефективне управління виробничо-ресурсним потенціалом повинно бути спрямоване на виконання не тільки основної місії підприємства, але і його часткових цілей, які виходять з місії.

Після аналізу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання як факторів ресурсокористування та виробництва, слід сформулювати стратегію розвитку аграрного підприємства та ресурсокористування у її складі [6, с. 79]. Розробка стратегії характеризується як складний процес, в якому повинні брати участь керівники всіх рівнів управління. Формування такої стратегії передбачає орієнтацію на розвиток наявних можливостей та конкурентних переваг аграрного підприємства.

В основу формування стратегії повинна бути покладена концепція, яка враховувала б особливості діяльності аграрного підприємства, етап циклу його життєвого розвитку, становище на ринку, стан зовнішнього середовища. Враховуючи сформовану стратегію розвитку діяльності, наступним етапом є формування структури та складу виробничо-ресурсного потенціалу. Це має на меті саме раціональне забезпечення

підприємства ресурсами, їх структурування та побудову певних організаційних форм управління, що забезпечить стабільний розвиток й ефективне їх використання та відтворення.

Невід'ємною складовою ефективного управління виробничо-ресурсним потенціалом є проведення, як уже зазначалося, моніторингу процесу ресурсокористування, що, в свою чергу, дасть можливість контролювати управління і вносити необхідні зміни, доповнення та вдосконалення. Оцінювання ефективності використання ресурсів є наступним етапом формування системи ефективного управління виробничо-ресурсним потенціалом. Така оцінка повинна містити певний набір показників та критеріїв для визначення пріоритетних заходів управління ресурсами підприємства.

Це дасть можливість з'ясувати, як працює підприємство, чи досягаються поставлені цілі, як зміни та вдосконалення в процесі управління впливають на виробничо-ресурсний потенціал. При цьому, економічний ефект досягається за рахунок виробництва якісної продукції та отримання прибутків, екологічний – безпечну продукцію та екологічне довкілля, соціальний – продуктивну зайнятість, продуктивність праці, доступне споживання продуктів харчування.

Управління ефективністю виробничо-ресурсного потенціалу необхідно розглядати як систему, яка повинна містити такі напрями, як якість управління та управління результатами. Якість управління передбачає, в першу чергу культуру управління, ділову поведінку, імідж та репутацію, в межах яких аграрне підприємство прагне досягти поставлених цілей. Даний напрям повинен охоплювати ефективну мотивацію та контроль при чіткому визначенні цілей і пріоритетів розвитку підприємства та однозначному поділі повноважень і відповідальності [7, с. 56].

Управління результатами діяльності повинно містити сукупність систематичних процедур і підходів, що використовуються для їх оцінювання та зворотного впливу з метою покращення. При цьому прийняття рішень має відповідати загальним вимогам та принципам, що висувуються до будь-яких управлінських рішень. Вони мають бути обґрунтованими, цілеспрямованими, кількісно та якісно визначеними, правомірними, оптимальними, своєчасними, комплексними та гнучкими. Тільки за умов дотримання цих принципів прийняті рішення будуть виконувати керуючу (сприяти досягненню поставлених цілей), координуючу (узгоджувати окремі дії, рішення, діяльність окремих фахівців та підрозділів) та мобілізуючу (активізація виконавців та ресурсів) функції.

Заключним етапом побудови системи ефективного управління виробничо-ресурсним потенціалом аграрних підприємств є контроль за дотриманням сівозмін, внесенням добрив, використанням засобів захисту рослин тощо. Контроль як важливий та необхідний етап повинен містити застосування системи спостереження (моніторингу) і перевірки відповідності використання ресурсів у процесі господарської діяльності встановленим стандартам та іншим нормативам, прийнятим планам, програмам і оперативним управлінським рішенням, а також виявлення допущених відхилень від прийнятих принципів організації та ведення сільського господарства [8, с. 12].

Обґрунтована система ефективного управління виробничо-ресурсним потенціалом підприємств агросфери дозволяє також визначити, які внутрішні його характеристики, ризики та обмеження ослаблюють результативність досягнення ефективності в процесі управління виробничо-ресурсним потенціалом. Ефективність досягається за рахунок деталізації послідовних дій, які здійснюються під час управління. Забезпечення внутрішньої системно-структурної рухливості та гнучкості організації аграрного господарювання є основою ефективного управління виробничо-ресурсним потенціалом агросфери та досягнення його загального зростання й розширеного відтворення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Визначення потенційних виробничо-ресурсних можливостей, вибір правильного напрямку спеціалізації аграрних підприємств дозволяє максимальною мірою використати виробничо-ресурсний потенціал для реалізації соціально-економічних цілей розвитку

агросфери загалом. Таким чином, виробничо-ресурсний потенціал акумулює в собі значну частку потенціалу конкурентоспроможності агроформувань. Основне його значення полягає у створенні нової вартості в процесі виробництва сільськогосподарської продукції, що забезпечує економічне зростання суб'єктів господарювання агросфери.

Ефективне управління, цілеспрямоване відтворення та повноцінне використання ресурсів суб'єктів господарювання агросфери можуть бути забезпечені тільки тоді, коли мають місце: по-перше, економічно та соціально доцільне співвідношення ресурсів праці і матеріально-технічної бази. По-друге, застосування прогресивних, високопродуктивних та екологічнобезпечних технологій у виробництві продукції. По-третє, розширення, відтворення та оновлення ресурсів.

Адже чітко організоване, регульоване своєчасне та в достатній кількості матеріально-технічне забезпечення і висока якість матеріально-технічних основних засобів виробництва сільськогосподарської продукції, їх інноваційно-інвестиційна складова, людський капітал та трудові ресурси села безпосередньо визначають результативність й безпеку функціонування виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств як основних суб'єктів господарювання агросфери, а також їх поступальний розвиток на основі гнучкого системного управління.

Анотація. У статті визначені чинники зовнішнього та внутрішнього середовища формування та використання виробничо-ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання агросфери. Визначені показники та критерії їх оцінки. На цій основі запропоновано систему управління підвищенням ефективності ресурсокористування з обґрунтуванням етапів прийняття управлінських рішень та їх змісту. Узагальнені завдання та функції управління ресурсокористуванням. Обґрунтовані їх можливі результати та ефекти, у тому числі соціальні та екологічні.

Ключові слова: агросфера, суб'єкти господарювання, виробничо-ресурсний потенціал, системне управління, етапи, управлінські рішення, функції, моніторинг, відтворення, регулювання, удосконалення, завдання.

Аннотация. В статье определены факторы внешней и внутренней среды формирования и использования производственно-ресурсного потенциала субъектов агросферы. Определены показатели и критерии их оценки. На этой основе предложена система управления повышением эффективности ресурсопользования с обоснованием этапов принятия управленческих решений и их содержания. Обобщенные задачи и функции управления ресурсопользования. Обоснованные их возможные результаты и эффекты, в том числе социальные и экологические.

Ключевые слова: агросфера, субъекты хозяйствования, производственно-ресурсный потенциал, системное управление, этапы, управленческие решения, функции, мониторинг, воспроизведение, регулирование, совершенствование, задачи.

Summary: Article by factors external and internal environment of formation and use of production and resource potential agrosphere entities. Indices and criteria for their evaluation. On this basis, the system of management with increased efficiency resursokorystuvannya stages justification management decisions and their content. Generalized tasks and management functions resursokorystuvannyam. Grounded their possible results and effects, including social and environmental.

Keywords: agrosphere, entities, production and resource potential, system management, stages, management decisions, functions, monitoring, playback, management, improvement tasks.

Бібліографічний список використаної літератури

1. Підлісецький Г.М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрного сектору / Г. М. Підлісецький, М. І. Толкач // Економіка АПК. – К.: НАН, 2008. – № 5. – С. 65-66.
2. Алексєєв С.Б. Визначення поняття "ресурсний потенціал підприємства" / С. Б. Алексєєв, Є. І. Жебокритський // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2014. – № 2. – С. 53-56.
3. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств : теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
4. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3–12.
5. Мармуль Л.О. Методичні підходи до оцінки економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств / Л.О. Мармуль, О. Лугова // Економіст. – 2012. – № 2. – С. 24-26.
6. Прохорова В. В. Ресурсний потенціал економічного зростання / В.В. Прохорова // Вісник економічної науки України. – 2005. – № 2. – С. 77–80.
7. Онищенко О. Сільськогосподарські підприємства після реорганізації: ресурсозабезпеченість, виробничі затрати, продуктивність / О. Онищенко // Економіка України. – 2010. – № 12. – С. 52-63.
8. Месель-Веселяк В.Я. Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – К. 2011. – № 3. – С. 9-16.

УДК 330.341.1

Прохорчук С.В.

**ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД**

Постановка проблеми. Сучасний розвиток економіки передбачає зростання ролі інновацій при вирішенні завдань підвищення економічної ефективності і конкурентоспроможності підприємств на вітчизняному та зарубіжних ринках. В умовах стратегічної спрямованості України на інноваційний тип розвитку адаптація підприємств до нових умов ринкової економіки та її активне реформування тісно пов'язані з інноваціями як рушійною силою економічного зростання.

Розширене відтворення інноваційного процесу в усіх сферах багатогранної діяльності підприємств, раціональне залучення інноваційного потенціалу з метою забезпечення конкурентоспроможності потребує формування механізму стратегічного інноваційного розвитку, використання якого на протигагу стихійному інтуїтивному пошуку напрямів інноваційного розвитку дозволить не тільки підвищити результативність інноваційної діяльності, а і надасть потужні можливості для підвищення ефективності функціонування підприємств в умовах нестабільного економічного середовища. З цієї метою доцільним є вивчення та узагальнення світового досвіду інструментів підтримки інноваційної діяльності.

Аналіз останніх публікацій. Питанням вивчення та узагальнення світового досвіду підтримки інноваційної діяльності підприємств, регіону присвячені наукові розробки відомих українських і зарубіжних учених. Однак, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, слід зазначити про недостатнє висвітлення питань вивчення світового досвіду застосування інструментів підтримки інноваційної діяльності, що зумовлює актуальність та необхідність даного дослідження.